

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1975.3.03>

V. SIRK

NATALIE JOHANSON-PÄRNA KUTSEHARIDUSALASEST TEGEVUSEST

1860.—1870. aastail kasvas paljudel Euroopa maadel huvi kutsealase koolihariduse ja tööõpetuse kui üldharidusliku kooli õppeaine vastu. Asutati käsitööõppeasutusi, tööõpetust hakati pidama laialdast või üldist juurutamist väärivaks õppeaineks. Need küsimused ei puudutanud ainult pedagooge ja koolielu juhtivaid asutusi, vaid jõudsid vastava selgitustöö kaudu ka laiemale üldsuse teadvusse. Asutati käsitööoskuse levitamist taotlevaid seltsi, korraldati kursusi ja seminare. Kõige selle objektiivseks aluseks olid kapitalismiajastu majanduslikud vajadused ja ühiskondlikud suhted ning kodanluse mõju kasvuga seotud muutused kultuurielus. Eri maadel kujunesid aga välja üsna lahkuminevad arusaamad ja tööõpetuse süsteemid.

Saksamaa ja Soome kaudu levisid uued tööõpetuse ideed 1870. aastate lõpul ka Venemaa Läänemere-kubermangudesse. Tööõpetust oli siin õpetatud juba 19. sajandi esimesel poolel (peamiselt tütarlastekoolides). 1870.—1880. aastail muutusid aga tunduvalt tööõpetuse eesmärgid ja sisu, selle aine õpetamine tõusis uuele tasemele. 1876. aastal tutvus Carl Robert Jakobson Soomes näitusel eksponeeritud õpilastöödega ja soovitas hiljem põllumeeste seltsides peetud kõnedes Eesti valdadel noori koolmeistreid Soome käsitöö õppima saata.¹

Eriti soodsa kasvupinna leidsid tööõpetuse ideed ülikoolilinnas Tartus. 1878. aasta algul viibis siin varem Saksamaal, Taanis ja mujal Põhja-Euroopa maadel tegutsenud taanlasest käsitööõpetuse propageerija Adolf von Clauson-Kaas. Tema esinemiste mõjul pandi alus Liivimaa Kodukäsitöö Edendamise Seltsile (Verein zur Förderung des Hausfleisses in Stadt und Land). Seltsi eesotsas seisis mõned Tartumaa mõisnikud ja Tartu saksa rahvusest haritlased (näiteks eesti vallakooliõpetajate seminari juhataja Friedrich Hollmann).² Sama aasta sügisel tuli Clauson-Kaas veel kord Tartusse ja juhatas kuuenädalast käsitöökursust, millest osavõtjad (umbes 60 inimest, nende hulgas ka palju pedagooge) aitasid hiljem oluliselt kaasa tööõpetuse juurutamisele Eestis ja Lätis.³

Tsaarivõimud suhtusid tööõpetuse levitamisega pooldavalt, kuid ei kiirustanud seda aineliselt toetama. Siiski võttis see liikumine 1880. aastail Läänemere-kubermangudes kaunis suure ulatuse. Kohalike vahenditega organiseeriti tööõpetust talurahvakoolides; linnades asutati üldhariduskoolide õpilastele (eeskätt poeglastele) käsitööoskuste andmiseks õppetöökodasid (näiteks Kodukäsitöö Edendamise Seltsi osavõtjaterohke õppetöö-

¹ Soome maa ja Soomlased. Kõned, mis C. R. Jakobson Pärnu ja Viljandi Eesti põllumeeste seltsides ja mujal pidanud. «Sakala» Lisaleht» 1. aprillil 1878.

² Käsitöö koolides II. «Sakala» 13. mail 1878.

³ P. Põld, Eesti kooli ajalugu. Redigeerinud H. Kruus. Tartu, 1933, lk. 124; J. Kuusing, Esimesed käsitööõpetajate kursused Tartus. (Vabariiklik Õpetajate Täiendusinstituut, E. Vilde nimeline Tallinna Pedagoogiline Instituut.) Rmt.: Rahvaharidus Eestis 19. sajandil. Konverentsi teesid. Tallinn, 1971, lk. 47—51.

koda Tartus, samalaadne Alexander Jürgensoni õppetöökoda Võrus⁴ ja tütarlaste käsitöökoda Paldiskis⁵). Tööõpetusliikumise otsesel mõjul tekkis ka tütarlaste käsitöökooli ja kursusi, kus naiskäsitöölilistele vajalike kutseoskuste kõrval õpetati Clauson-Kaasi põhimõtete kohaselt tööõpetust (Clauson-Kaas oli seisukohal, et käsitöö on inimese harmooniliseks arenemiseks hädavajalik; tema õppesüsteemi iseloomustas püüe kasutada võimalikult odavaid materjale, näiteks kasetohtu ja õlgi, samuti mitmesuguseid tootmisjääke, näiteks hõõvillaste, müügiks sobivate ilu- ja tarbeasjade valmistamiseks). Sel ajal asutatud käsitöökoolide hulka kuulub ka käesolevas artiklis käsitletav Natalie Johanson-Pärna tütarlaste käsitöökool.

Seda oma lühikesel tegutsemisajal (1880—1885) suurt tähelepanu äratanud õppeasutust on hiljem korduvalt mainitud üldkäsitlustes ja teatmeteostes⁶ ning lühidalt iseloomustatud ka M. Veidermani sulest 1933. aastal ilmunud kirjutises.⁷ Selles on üldjoontes õigesti kirjeldatud kooli töökorraldust. Et aga M. Veidermani artiklis ei mainita teisi samal ajal tegutsenud käsitöökooli, jääb lugejale paratamatult ekslik mulje, nagu oleks N. Johanson-Pärna kool olnud esimene ja omal ajal ainus Eestis. Samuti peatutakse vaid möödaminnes N. Johanson-Pärna haridusalastel vaadetel ja esmärkidel. Seetõttu on käesolevas kirjutises püütud just viimati nimetatud aspektidele rohkem tähelepanu pöörata ning anda seni kasutamata arhiivimaterjalidele ja ajakirjandusandmetele tuginedes võimalikult terviklik ülevaade N. Johanson-Pärna koolist, ühtlasi korrigeerides mõningaid käibel olevaid eksiseisukohti.

N. Johanson-Pärna käsitöökooli on kirjanduses nimetatud Eesti Tütarlaste Tehnika Käsitöökooliks.⁸ Seda ei saa aga pidada ei kooli omaaegseks ametlikuks nimeks ega ka kõige sobivamaks nimekujuks. Ametlikes dokumentides nimetati kooli Tallinna Tütarlaste Era Tehnika-käsitöökooliks (Ревельское частное женское техничеcko-ремесленное училище),⁹ N. Johanson-Pärna ise nimetas teda Tallinna tütarlaste käsitööde kooliks,¹⁰ ka «Naisterahva näpu- ja käsitöö kooliks».¹¹

Käibel olev nimekuju pärineb tõenäoliselt Jakob Johanson-Pärnalt, kes seda kasutas juba oma naisele pühendatud nekroloogis,¹² samuti 1927. aastal «Eesti biograafilise leksikoni» toimetusele oma naise kohta saadetud andmetes, kus ta nimetab omaaegset õppeasutust «esimeseks «Eesti tütarlaste tehnika käsitöökooliks»».¹³ Nendele andmetele ongi «Eesti biograafilise leksikoni» koostajad toetunud. Kõige vastavam sisule, asutaja enda kasutatud nimekujule ja tänapäeva keelepruugile oleks nimetada kooli N. Johanson-Pärna tütarlaste käsitöökooliks.

N. Johanson-Pärna kooli kohta on meie käsutuses rohkem materjali kui teiste möödunud sajandi käsitöökoolide kohta. Ometi ei ole see küllaldane kooli käekäigu pidevaks jälgimiseks ja, mis on eriti kahetsusväärne, selle õpilaskonna lähemaks iseloomustamiseks.

Nende ridade autor on kasutanud materjali Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi kolmest fondist. Kõige andmerikkam neist on Eestimaa kubermangu koolidirektori fond, eriti kubermangu koolidirektori poolt Tartu õppekonna kuraatorile saadetud kirjade mus-

⁴ L. Goertz, Die Schülerwerkstatt des livländischen Hausfleissvereins von 1888—1898. «Nordlivländische Zeitung» 17., 19. ja 20. aug. 1898.

⁵ «Tallinna Sõber» 9. detsembril 1884.

⁶ Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963, lk. 266; Tallinna ajalugu XIX sajandi 60. aastate algusest 1965. aastani. Koostanud Raimo Pullat. Tallinn, 1969, lk. 85; R. Kleis, Johanson-Pärna, Natalie Auguste. Rmt.: Eesti biograafiline leksikon. Peatoimetaja A. R. Cederberg. Tartu, 1926—1929, lk. 177.

⁷ M. Veiderman, Natalie Johanson-Pärna. «Eesti Kirjandus» 1933, nr. 1, lk. 28—32.

⁸ Eesti NSV ajalugu. II köide, lk. 230; Eesti biograafiline leksikon, lk. 177; Tallinna ajalugu. Tallinn, 1969, lk. 85.

⁹ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 5.

¹⁰ «Valgus» 28. jaan. 1883.

¹¹ «Sakala» 26. juulil 1880. Kaasaegses saksa ajakirjanduses kasutati ka nime «Schule für den Hausfleiss».

¹² «Postimees» 9. juunil 1915.

¹³ J. Johanson-Pärna «Eesti biograafilisele leksikonile» 24. jaan. 1927. KM KO (= Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond) f. 194, M 25:7.

tandite tõttu, milles valgustatakse kooli töötulemusi ja eksisteerimistingimusi.¹⁴ Riia õppekonna kuraatori fondis (nr. 384) säilitatakse kooli majandusaruandeid, N. Johanson-Pärna palvekirja rahvahariduse ministrile ja kooli programmi.¹⁵ Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakonna ja N. Johanson-Pärna suhetest leidub huvitav teade nimetatud organisatsiooni materjalide hulgas.¹⁶

Natalie Johanson-Pärna kirjavahetus Jakob Johanson-Pärnaga, mitme rahvusliku liikumise ajastu kultuuritegelasega ja Eesti Kirjameeste Seltsiga (säilitatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas) avab meile tema tegevuse niisuguseid motiive, mis ametlikus kirjavahetuses ei väljendu.

Asendamatuks allikaks on ka omaaegne perioodika, kooli algaastate osas eriti «Revalsche Zeitung» ja «Sakala», hiljem «Valgus», «Eesti Postimees» ja «Tallinna Söber», kus avaldati lühisõnumeid, kuulutusi, aga ka pikemaid tutvustavaid artikleid ja poleemikal kooli poolt ja vastu.

*

Natalie Johanson-Pärna, C. R. Jakobsoni õde, sündis 1843. aastal Tartus. Hariduse sai ta Torma kihelkonnakoolis, tal oli kihelkonnakooliõpetaja kutse. 1866. aastal abiellus ta Rannu kihelkonna koolmeistri, Cimze seminari kasvandiku Jakob Pehrnaga.¹⁷ Juba Rannus andis N. Johanson-Pärna kohalikele tütarlastele õpetust näputöös ja püüdis neis rahvuslikku meelsust äratada.¹⁸ Pärast J. Pehrna surma (1878) otsustas ta käsitöö õpetamisega endale ja oma lastele ülalpidamist teenida. 1878. aastal võttis ta osa A. Clauson-Kaasi käsitöökursustest Tartus, järgmisel aastal aga täiendas C. R. Jakobsoni soovitusel oma teadmisi Soomes. 1880. aastal asus N. Johanson-Pärna Tallinna, kus ta sama aasta 24. septembril avas Rahvahariduse Ministeeriumi loal tütarlaste käsitöökooli.¹⁹

Linnaelanikkonna kasvades kasvas ka vajadus naiskäsitöölise (eriti õmblejate ja kuduajate) järele. 1880. aastate alguseks oli Tallinnas juba peaaegu 50 000 elanikku, 1881. aastal töötas sealselt naiselanikkonnast veerand (üle 6000 naise).²⁰ Talumajanduse arenedes ja mitmekesistudes jäi ka maanaistel vähem aega kodukäsitöö jaoks. Seoses sellega ning üleminekuga linnapärasele rõivastusele kadusid järk-järgult endised käsitööoskused²¹ ja maalgi suurenes vajadus naiskäsitöölise järele. Seega olid linnade kasv ja muutused külaolustikus naiskäsitöökoolide tekke olulised tegurid.

1868. aastast alates tegutses Tallinnas vene õppekeelega naiskutsekool, mida pidas ülal Tallinna Heategev Selts Rahvahariduse Ministeeriumi toetusel. Kool pidi orbudele ja kõige vaesematest perekondadest pärit tütarlastele õpetama kirjaoskust, usuõpetust ja vene keelt, eeskätt aga õmblemist ja majapidamistöid, et anda neile mingit leivateenimisvõimalust ning sel teel «kerjamist vähendada».²²

N. Johanson-Pärna seadis oma käsitöökooli ette, nagu selgub, hoopis teistsugused ülesanded. Need tulenesid suurel määral tema kriitilistest vaadetest tütarlaste hariduse seisukorra kohta.

Vaatamata üksikutele kutsekoolidele omandas ka 1880. aastail enamik tütarlapsi õmbleja või kuduja elukutse käsitöökodades, kus ametiõppimise võimaluse eest tasuti

¹⁴ RAKA f. 90, s.-ü. 1248, 1271 ja 1302.

¹⁵ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89.

¹⁶ RAKA f. 2657, nim. 1, s.-ü. 1.

¹⁷ Jakob Pehrna perekonnanime endine kuju oli «Pärna» (R. Põldmäe, Uhest võitlevast eesti naisest minevikus. «Nõukogude Naine» 1957, nr. 11, lk. 26). Teistkordsel abiellumisel seminariharidusega õpetaja Jakob Johansoniga 1882. aastal otsustasid tulevased abikaasad oma nimedest moodustada ühise liitnime «Johanson-Pärna». Ajalehe «Sakala» kaudu teatasid nad seda ka üldsusele («Sakala» 31. aug. 1882).

¹⁸ L. Suburg, Natalie Johanson-Pärna ja meie Eesti naisterahva käsitööd. «Linda» 1888, nr. 1.

¹⁹ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1248, l. 173.

²⁰ Eesti NSV ajalugu. II köide, lk. 98.

²¹ Sealsamas, lk. 599 ja 600.

²² NSVL RAKA (= NSV Liidu Riiklik Ajaloo Keskarhiiv) f. 733, nim. 170, s.-ü. 807, l. 1, 9, 24; A. W. Kröger, Ehstländisches Verkehrs- und Adressbuch für 1893/94. Riga, 1893, lk. 27.

tööga ja kus eesti rahvusest tütarlapsed õppisid ka saksa keelt. Väga paljud vanemad käsitasid oma tütarde õmblustöökodades pidamist juba nende koolitamisenä, ehkki õmblustöökodades toimuva õpetuse ja kasvatustöö üle puudus igasugune pedagoogiline kontroll. Eesti tütarlastele tähendas õmblustöökoda ühtlasi sattumist sakslaste või saksastuvate eestlaste ringkonda. Seepärast iseloomustas N. Johanson-Pärna õmblustöökodasid kui «nurjatute elukommete õpetamise pesi», kus eesti tütarlapsed õpivad «oma rahvast ja vanemaid ära salgama».²³

Rahulolematus senise naiste käsitöölase ettevalmistamise viisiga ei lähtunud siiski vaid oma rahvuse saatuse pärast valutavast südamest. N. Johanson-Pärna oli teadlik ka paljude meistrite ükskõiksusest oma õpilaste väljaõppe suhtes ning nende erilisest agarusest õpilaste ekspluateerimisel, keda sunniti «masina viisi» töötama.

Nagu naiskäsitöölise praktilist ettevalmistust, pidas N. Johanson-Pärna ühekülgeks ka omaaegset tütarlaste üldhariduslikku kooli, eriti alamaid koolitüüpe, millega aga enamikul tütarlastel haridus piirduski. Mõni sõna saksa ja vene keelt, mis lastel peagi ununeb, oli tema arvates ebapiisav ettevalmistus eluks. Vastavalt tema tööekspidamistele, mida Clauson-Kaasi ideed ja Soome-muljed olid kindlasti mõjutanud, oli rahva haridustaseme tõstmiseks tarvis luua tütarlastele emakeelne, kolmeaastane (mitte kolmetalvne), tööarmastuse ja -oskuse (majapidamine, loomakasvatuse, aiandus) kõrval ka vajalikku üldharidust (seejuures ka «isamaa looduse tundmist») andev kodumajanduskool.²⁴ Muidugi ei olnud N. Johanson-Pärna naistele tõhusama üldhariduse andmise vastu: ta pidas tarvilikuks ka võõrkeelte õpetamist, kuid ainult seal, «kus nõnda kaugele koolitatakse, et laps teda (s. o. saksa ja vene keelt — V. S.) täitsa ära õpib».

Seega olid N. Johanson-Pärna seisukohad üsna lähedased C. R. Jakobsoni arusaamadele,²⁵ mõnes suhtes aga isegi täiendasid eesti rahvusliku liikumise demokraatliku suuna juhi vaateid. Näiteks kirjutab N. Johanson-Pärna 1883. aastal: «Kõik Eesti naisterahvad peavad kokku astuma, üht üleüldist Eesti naisterahva hariduse ühendust asutama, kellel oma pääkomitee ja abikomiteed on, kellel eesmärk üleüldise naisterahva hariduse edendamine ja õiguste suurendamine on: avalikkude koosolekute, ajalehe ja kooli läbi.»²⁶

«Tallinna Sõbra» kahtlustus, nagu tahetaks sellega asutada kehtivate seaduste ja meeste vastu võitlemise seltsi,²⁷ on tendentslik. Ilmselt on N. Johanson-Pärna naishariduseltsi idee sündinud Eesti Aleksandrikooli ürituse mõjul.

Käsitöökooli asutades lootis N. Johanson-Pärna arvatavasti tagada enesele ja oma lastele äraelamisvõimalust. Ühtlasi oli see aga katse töötada oma tööekspidamiste vaimus, muidugi vastavalt oma piiratud majanduslikele võimalustele. Üks tema eesmärke oli kahtlemata oma kooli vastandamine töökodadele kui kutse omandamise paikadele. Seda pidi tagama niisugune õppetöökorraldus, mis võimaldaks anda rohkem teadmisi ja oskusi, kui see väikeses käsitöökojas võimalik oli. «Õmbleja mamsel nõuab, et temale heaste palju tööd tehakse,» kirjutab N. Johanson-Pärna, «kool soovib, et õppija lühikese aja sees õieti palju õpib.»²⁸

Niisugusest põhimõttest lähtus kooli asutaja ka õppekava koostades. Sellesse oli võetud rätsepätöö, kudumise, tikkimise, heegeldamise, toiduvalmistamise, papi- ja köitmistöö, mitmesugustest odavatest ja kergesti kättesaadavatest materjalidest (nööri, võrgust, laastudest, roguskist, õlgedest, käbidest, pajuvitstest, kuuseokstest, korgitükkidest, samblast, puujuurtest ja -lehtedest) tarbe- ning iluasjade valmistamise, samuti laastudest, kasetohust, paberist, nahast ja riidest kunstlilide valmistamise õpetamine.²⁹ Üldhariduslike aineid õppekavas ei olnud. Kooli õppetööd kajastavad allikad kõnelevad eeskätt

²³ Natalie Johanson-Pärna, Eesti tütarde haridus. Kõne Eesti Kirjameeste Seltsis 15. talvekuu päeval 1882. Tallinn, 1882, lk. 8.

²⁴ N. Johanson-Pärna C. R. Jakobsonile (dateerimata). KM KO f. 47, M 16:33.

²⁵ Vrd. E. Jansen, C. R. Jakobsoni «Sakala». Tallinn, 1971, lk. 177.

²⁶ N. Johanson-Pärna, Vastuarutus «mitmele Eesti neiuile ja noorikule Viljandi maakonnast». «Eesti Postimees» 23. veebr. 1883.

²⁷ Vastus proua N. Johanson-Pärnale. «Tallinna Sõber» 8. aprillil 1883.

²⁸ «Sakala» 31. juulil 1882.

²⁹ «Sakala» 31. juulil 1882; RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 5.

kunstkäsitööst, sest selle õpetamine oli uudne. Ajalehes «Eesti Postimees» kirjeldatakse näiteks N. Johanson-Pärna koolis valmistatud kuusekäbidest ja päkklikoortest kirjutuslauagarnituuri, vitstest ja õlgedest korvikesi, lambialuseid ja mänguvasju.³⁰ Terve aasta tuli õppida riidest kunstlillede valmistamist Pariisi mudelite järgi.³¹ Õpiti ka juurde-loomist, rõivaste ja pesu õmblemist ning tekkide valmistamist, kuid neid esemeid ei pandud välja näitusmüükidel.³²

Niisiis oli kooli üks eesmärke elukutse andmine neile, kes seda vajasis («vaeses võiksid seeläbi kergemalt endile päätoidust leida»)³³ Töenäoliselt ei pidanud N. Johanson-Pärna seda siiski peaaesmärgiks, ta ei soovinud piirduda ainult õmblejate ettevalmistamisega. Tööõpetust propageeriva liikumise mõjul hindas ta kõrgelt tööõpetuse osa noorte intellektuaalses ja kõlbelses arendamises. «Kõige pealt harjutab käsitööde õppimine meid mõtlema,» kirjutas N. Johanson-Pärna, «teritab meie mõistust, see on, äratav meid igapidi vaimu ärksusele ja uurimisele; teiseks tarvitab ta meie südant ja ilu tundmist ja kolmandaks tarvitab igaüks käsitööde osavust igapäevases praktilises elus — suure kasuga iseenele kui ka oma ligimestele.»³⁴

Tartu õppekonna kuratooriumilt kooli asutamise luba taotledes teatas N. Johanson-Pärna, et tulevase õppeasutuse töö rajaneb Clauson-Kaasi süsteemil.³⁵ Sellega ongi seletatav kunstikäsitöö (tarbekunsti) elementide rohkus kooli programmis. See põhjustas hiljem isegi etteheiteid, et Johanson-Pärna kulutab liiga palju aega kasutute iluasjade valmistamise õpetamisele.³⁶ Leiti, et õpilased ei omanda küllalt palju elus tegelikult tarvitaminevat.

Oma eesmärkide selgitamiseks vastas N. Johanson-Pärna, et «niisugused eksimõtted asusid muidugi rahva sekka sel ajal, kui suurema jao meie tütarlaste käsitööliku hariduse eesmärk tütarde õmbleja mamseliks muutmine oli.»³⁷ Tema käsitöökool ei ole aga «üksi paik, kus üht ja teist tööd õppida võib, vaid tema on ka kasvatamise paik, kus kõigest jõust rahva tütreid kõrgemale vaimuharidusele viia soovitakse».³⁸

19. sajandil oli püüe kasutada kutsekooli mitte ainult ametialaseks väljaõppeks, vaid noorte mitmekülgses arendamiseks üsna erandlik ja iseloomustab selle taotlejat kui mõtlevat, siinsetes tingimustes eesrindlikku pedagoogi.

N. Johanson-Pärna taotles ka uute käsitöövõtete propageerimist, et «kõiksugused käsitööd rahva seas tuttavaks ja armsaks saaksivad, mis tööosavust üldse kõrgema järje peale tõstaks.»³⁹ Seejuures hindas ta ka eesti rahvakunsti, propageeris rahvamustreid ja rahvarõivaste kandmist.⁴⁰

N. Johanson-Pärna püüdlused leidsid mõistjaid ja hindajaid. Nii kirjutati 1883. aastal ajalehes «Valgus»: «Rõõmuga peab iga mees tunnistama, et see tähtis toimetus enam ja enam lugupidajaid saab ja see uus kasulik käsitööde osavus meie rahva tütarlaste seas maad leiab, nagu endised vanematest päritud riide ja katte tegemise tööd juba enne meie naisterahva imestamise väärt kannatust ja osavust üles näidanud on.»⁴¹ Samas avaldati lootust, et uus ajakohane käsitööoskus vana traditsioonilise rahvakunstiga seostatakse.

³⁰ J. M. Sommer, Proua Johanson-Pärna käsitöö-kooli näitemüük. «Eesti Postimees» 12. jaan. 1883.

³¹ «Revalsche Zeitung» 2. veebr. 1882.

³² [N. Johanson-Pärna], Lühike seletus käsitööde õppimisest ja teatus Tallinna tütarlaste käsitööde koolist. «Valgus» 4. veebr. 1883.

³³ «Sakala» 31. juulil 1882.

³⁴ N. Johanson-Pärna, Lühike seletus käsitööde õppimisest ja teatus Tallinna tütarlaste käsitööde koolist. «Eesti Postimees» 2. veebr. 1883.

³⁵ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1257, l. 28.

³⁶ Vastus proua N. Johanson-Pärnale. «Tallinna Sõber» 8. aprillil 1883.

³⁷ [N. Johanson-Pärna], Lühike seletus käsitööde õpetamisest ja teatus Tallinna tütarlaste käsitööde koolist. «Valgus» 28. jaan. 1883.

³⁸ «Sakala» 31. juulil 1882.

³⁹ Sealsamas.

⁴⁰ Marta Otsasoo, Vestluses Karl Robert Jakobsoni õetütrega Marta Pärnaga. Jooni ühe eesti harituma naise elust. «Eesti Naine» 1938, nr. 1, lk. 8.

⁴¹ «Valgus» 10. juunil 1883.

Kogu ulatusliku programmi läbivõtmiseks oli mõeldud kaheaastane õppeaeg, mida kooli asutaja pidas isegi liiga lühikeseks.⁴² Mitmesuguste takistuste tõttu sai käsitöökooli lõpetada vaid üks täielik (kaheaastane) kursus (õppis aastail 1882—1884); enamik N. Johanson-Pärna õpilasi võeti kooli lühemaks ajaks — pooleks aastaks või aastaks.⁴³ Samuti võisid soovijad koolis ainult ühe või paari käsitööliigi omandamiseks tunde võtta.

Õpilaste vanuse alammäär kooli vastuvõtmisel oli 15 aastat.⁴⁴ Ajalehtedes avaldatud vastuvõtuteadaannetes eelhariduse alammäära ei nimetatud. Arvatavasti pääsesid kooli siiski vaid vähemalt lugeda ja kirjutada oskavad tütarlapsed. 1881. aastal avaldas N. Johanson-Pärna teadaande, et tema koolis avatakse käsitöökursus ka 8—14-aastastele poistele ja tütarlastele.⁴⁵ Sellise kursuse tegeliku asetleidmise kohta aga andmeid ei ole.

Käsitööd õpetati koolis hommikupoolikuti ja mõne tunni jooksul ka pärast lõunat, kusjuures selgitusi anti nii eesti kui ka saksa keeles.⁴⁶ Regulaarselt korraldati lauluharjutusi ja tegeldi võimlemisega.⁴⁷ Õpetas kooli asutaja ise, ainult aeg-ajalt asendas teda tema õde Rosalie Jakobson. Viimane korraldas ka tütarlaste käsitöökursusi, vajaduse korral aga katkestas need, et õde abistada. Kooli juhtimisel aitas kaasa asutaja abikaasa Jakob Johanson-Pärna.

Nagu nooruses Rannus, püüdis N. Johanson-Pärna ka oma käsitöökooli tütarlastes kasvatada vastukaaluks saksastamisele lugupidamist oma rahva vastu, iseteadvust ja julgust, et nad tulevastes kodudes räägiksid eesti keelt ja viljeleksid eesti kultuuri. Ka seda pidas ta ilmselt silmas «kõrgemast vaimuharimisest» kõneldes. Ta õpilased laulsid kooli «Linnutaja» kooris, mis esines rahvarõivais kooli näitusmüükidel ja mitmesugustel kontsertidel ning pälvis korduvalt tunnustussõnu.⁴⁸ N. Johanson-Pärna juhtimisel esinesid neid ka näitelaval.⁴⁹ Osa õpilasi võttis koolijuhataja organiseeritud kultuuriüritustest osa pärast koolist lahkumistki, mis annab tunnistust sellest, et N. Johanson-Pärna püüded äratada eesti tütarlapsi osalema ühiskondlikus elus kandsid vilja.

Feodaalse, seisusliku elukorralduse kaitsjad vastasid sellele teravate kallaletungidega «Tallinna Sõbra» veergudel: «Meie kardame, et rahvatütred seal (s. o. Johanson-Pärna koolis — V.S.) «Seltside» elule juhata tud ja tasasest koduelust võõrutatud saavad.»⁵⁰ Seltsides võivat neist Sofja Perovskaja, Veera Zassulitiši ja Louise Michel'i taolised «rahvaneid» saada, «kes võlla ehteks kõlbavad, mitte aga ühe kristliku perekonna ehteks».

See oli suur liialdus. N. Johanson-Pärna ei kavatsenudki suunata oma õpilasi poliitilisse võitlusse oma ajastu ühiskonnakorra vastu. Ta vaated naise osale ühiskonnas olid võrdlemisi piiratud. Nagu C. R. Jakobson, pidas temagi naise põhiliseks tegevussfääriks kodu ja perekonda.⁵¹ Ulesanne, mida N. Johanson-Pärna nägi, seisnes selles, et kasvatada eesti taluperemehele, haritlasele ja linnakodanlasele küllalt arenenud, ajakohase maitsega, oma mehe tegevust mõistvat ja toetavat abikaasat.⁵² Eesti Kirjameeste Seltsis peetud kõnes ütles ta: «Mees olgu küll kõrge vaimuga, ta olgu agar isamaa põllul töötegija, ta

⁴² [N. Johanson-Pärna], Lühike seletus käsitööde õppimisest ja teatus tütarlaste käsitööde koolist. «Valgus» 28. jaan. 1883.

⁴³ «Eesti Postimees» 6. märtsil 1885.

⁴⁴ «Sakala» 11. juulil 1881.

⁴⁵ «Revalsche Zeitung» 8. jaan. 1881.

⁴⁶ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1302, l. 24.

⁴⁷ M. Veiderman, Natalie Johanson-Pärna. «Eesti Kirjandus» 1933, nr. 1, lk. 29.

⁴⁸ «Valgus» 10. juunil 1883.

⁴⁹ «Eesti Postimees» 18. juulil 1884.

⁵⁰ «Tallinna Sõber» 11. märtsil 1883.

⁵¹ E. Jansen, C. R. Jakobsoni «Sakala». Tallinn, 1971, lk. 177.

⁵² N. Johanson-Pärna ja L. Suburg mõistsid, et eesti tütarlaste rahvusliku hariduseta ei saa kujundada eesti rahvuslikku kodu. Sama küsimus jäi aga eesti kodanlikel haridustegelastel päevakorda veel mitmeks aastakümneks; ei olnud juhuslik, et 1906. aastal asutas Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts just eesti õppekeelega tütarlastegümnaasiumi.

olgu tubli põllumees ja maja tarvituste eest hoolitseja; — rõõmu ei saa tema iial tundma, kui tema naine tema tööst osa võtta ei mõista...»⁵³

Selle olulise piiratud kõrval oli N. Johanson-Pärna vaadetes aga mõndagi uut. Ta mõistis, et võimalusteta ühiskondlikest üritustest osa võtta ja kultuurielus kaasa rääkida jääb naine ajast maha. Pealegi avas kapitalismi arenemine naistele selliseid uusi töövõimalusi, mis neid paratamatult lülitasid ühiskondlikku ellu. Energilise, terava mõistusega naisena ei kartnud N. Johanson-Pärna ise ei ajakirjanduslikku poleemikat, avalikke esinemisi ega ülesastumist näitelaval ja sisendas selleks julgust ka oma õpilastesse. Vastukaaluks iganenud seisuslikele ja patriarhaalsetele arusaamadele nõudis ta naisele senisest suuremaid õigusi, kuid tema nõudmised ei ületanud kodanliku elukäsituse raame. L. Suburgi ja Lydia Koidula kõrval tuleb N. Johanson-Pärnat lugeda üheks esimeseks eesti naiste emantsipatsiooni eest võitlejaks.

Selle ühiskondliku tegevuse tõttu võis N. Johanson-Pärna olla Tallinna tooniandvate saksa ringkondadega ainult vaenujalal. Ajaleht «Revalsche Zeitung», mis kooli tegevuse algusaastail reageeris osavõtlike, sageli lausa ülistavate kirjutistega kõigile tähtsamatele sündmustele kooli elus,⁵⁴ ignoreeris teda hiljem peaaegu täiesti.

Miks Tallinna saksa avalikkuse esialgne pooldav huvi muutus sallimatuseks, sellele on N. Johanson-Pärna ise püüdnud vastust leida. Ta märgib, et juba 1881. aastal sai Tallinnas laiemalt teatavaks, et ta on C. R. Jakobsoni õde.⁵⁵ Teiseks olevat algul arvatud, et kooli asutaja on hariduse omandanud Saksamaal, mistõttu esimesel aastal astus kooli ka saksa rahvusest õpilasi.⁵⁶ «Esimesel aastal õppisid koolis 38 suursugust naisterahvast (mõeldud ilmselt mitte ainult õpilasi, vaid ka üksikute tundide võtjaid — V. S.), teisel aastal ega pärast ei ole neid seal enam ühtegi olnud,» kirjutab N. Johanson-Pärna.⁵⁷

Muutunud suhtumise tagajärjeks oli niisiis paljude saksa rahvusest ja kadakasakslike õpilaste lahkumine. Kuid peagi hakkas õpilaste arv jälle kasvama, nüüd juba eeskätt maalt pärit eesti tütarlaste arvel. 1882. aasta sügisel õppis koolis ainult eesti tütarlapsi,⁵⁸ 1885. aasta algul oli üks õpilane venelane, teised eestlased.⁵⁹ Enamik õpilasi oli (vähe-malt alates 1882. aastast) talupojaseisusest⁶⁰ ja ilmselt pärit Eestimaa kubermangust (1885. aasta algul Eestimaa kubermangust 15, Tallinnast 4, Peterburist 1).⁶¹ Kuid kooli tuli eesti rahvusest tütarlapsi ka Liivimaalt ja Venemaa sisekubermangudest. Nii oli õpilane Katariina Soop pärit Moskvast, Alvine Kingissepp (V. Kingissepa tädi) aga Saaremaalt.

Saksa rahvusest ja saksastunud eestlaste hulgast pärit õpilaste olemasolust kooli esimesel tööaastal ei järeldu, et N. Johanson-Pärna asutaski oma kooli aadli ja baltisaksa linnakodanluse jaoks ning hakkas end «rahva heaks ohverdama» alles häda sunnil. N. Johanson-Pärna pidas käsitöö õpetamist kasvatuslikult ühevõrra vajalikuks kõigile ühiskonnakihtidele ja pooldas mitteseisuslikku kooli. Nii kirjutab ta juba 1879. aastal C. R. Jakobsonile, et Soomes kasvatatakse ka rikaste lapsi «selle põhja peal, et töö mitte häbi, vaid inimesele auks on ja et tarkus on ülem kui suguseisus».⁶² Samuti pani ta

⁵³ N. Johanson-Pärna, Eesti tütarde haridus. Eesti Kirjameeste Seltsis 15. talvekuu päeval 1882 peetud kõne. «Sakala» 25. det. 1882.

⁵⁴ «Revalsche Zeitung» 19. det. 1880.

⁵⁵ M. Veiderman, Natalie Johanson-Pärna. «Eesti Kirjandus» 1933, nr. 1, lk. 29; «Valgus» 18. veebr. 1883; N. Johanson-Pärna Eesti Kirjameeste Seltsile 14. sept. 1882. KM KO f. 149, M 18:15.

⁵⁶ Sama väidab eespool tsiteeritud artiklis ka M. Veiderman. Alust selleks annavad mõned N. Johanson-Pärna vihjed; üksikasjalised andmed õpilaste rahvuse kohta kooli tegevuse esimestest aastatest puuduvad.

⁵⁷ N. Johanson-Pärna, Lühike seletus käsitööde õppimisest ja teatus Tallinna tütarlaste käsitööde koolist. «Eesti Postimees» 2. veebr. 1883.

⁵⁸ N. Johanson-Pärna Eesti Kirjameeste Seltsile 14. sept. 1882. KM KO f. 149, M 18:15.

⁵⁹ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1302, l. 24.

⁶⁰ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 5.

⁶¹ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1302, l. 24.

⁶² N. Johanson-Pärna C. R. Jakobsonile 1. aug. 1879. KM KO f. 47, M 16:33.

tähele, et Viiburis õppisid kubeneri lapsed koos lihtkodanike lastega ühises suures linnakoolis. Kuigi N. Johanson-Pärna andis õpetust rahvuse ja seisuse peale vaatamata, on põhjust arvata, et peamiselt orienteerus ta kooli asutamisel ikkagi oma rahvale. Seda võib aimata eespool tsiteeritud kirjast C. R. Jakobsonile, kus ta kirjutab: «... mu soovimine on, et ka mina üks väike töötaja oma rahva edenemiseks olla võiks.» Kirjavahetuses riigiasutustega märgib ta kooli peaesmärgina püüet levitada «varata seisuse ja külaelanikkonna seas mitmesuguseid käsitööoskusi».⁶³

Õpilaste arv koolis oli kõikuv. 1880. aasta novembris teatas Eestimaa kubermangu koolidirektor kuraatorile, et lesk Natalie Pehrna äsja asutatud käsitöökoolis on esialgu 3 õpilast.⁶⁴ Järgmise aasta sügisel oli õpilasi 17, 1882. aasta algul aga ainult 6.⁶⁵ Kooli elus olid need murrangulised kuud: juhataja päritolu ja meelsus oli linnas teatavaks saanud, saksa õpilased olid ilmselt lahkunud, eestlasi aga alles vähe kohal. Lisaks sellele hävis 1882. aasta jaanuaris tuleõnnetuse läbi osa kooli õppevahendeid ja materjale, mistõttu õppetöö tuli ajutiselt katkestada.⁶⁶ Esimestel tööaastatel asus kool üürikorteris Toompea eeslinnas. Seda ebasobivat asukohta pidas juhataja üheks õpilaste vähesuse põhjuseks. 1882. aastal koliti Narva maanteele laevaseltsi «Linda» majja. Sama aasta septembris võis N. Johanson-Pärna Eesti Kirjameeste Seltsile teatada: «Nüüd aga on juba ligi 25 (last koolis — V. S.) ja tulevad ikka veel juurde.»⁶⁷ 1882. aasta lõpuks oli õpilaste arv tõusnud 40-ni,⁶⁸ 1883/84. õppeaastal oli koolis 32 õpilast.⁶⁹ 1885. aasta, kooli viimase tööaasta veebruarikuust pärinevail andmeil oli õpilasi 20.⁷⁰

Rahvahariduse Ministeeriumile alluv Johanson-Pärna käsitöökool ei saanud mingit riiklikku toetust, ehkki ministeeriumi eelarves oli ette nähtud toetussumma naiskutsekoolidele ja Eestimaa kubermangu koolidirektor Alexander Berting kirjast kuraator M. Kapustinile kooli abistamist vajalikuks pidas.⁷¹ Kuraatorite (nendeks olid 1883. aastani Eestimaa mõisnik Alexander Stackelberg, hiljem M. Kapustin) suhtumine koolisse kasutatud dokumentidest ei ilmne. Asutamisel andis Tallinna raad koolile 300 rubla ühekordset toetust.⁷²

Kooli peamiseks sissetulekuallikaks oli õppemaks (20 rubla aastas, pansioni kasutatelt õpilastelt lisaks veel 130 rubla aastas). Koolijuhataja arvestuste järgi kulutas iga õpilane õppeaja jooksul (mõeldud ilmselt 2-aastast kursust) umbes 40 rubla eest materjali.⁷³ Seega jätkus õppemaksust vaid materjali muretsemiseks, õpilaste valmistatud esemete müügist saadud summa olevat suutnud aga vaevalt katta nende valmistamiseks kulunud materjali hinna. Peale selle tuli üürida ruumid, neid kütta, valgustada, muretseda tööriistu, ka õmblus- ja kudumismasinaid. Nagu kooli majandusaruanded näitavad, on 1880.—1884. aastani kooli väljaminekud pidevalt ületanud sissetulekuid (vahe 900—1500 rubla).⁷⁴ Sellele vaatamata vabastas N. Johanson-Pärna osa õpilasi õppemaksust.

Õpilaste arvu kasvades kasvas ka vajadus uute õmblus- ja kudumismasinade ning õppevahendite järele. 1882. aasta sügisel, kui koolis käis 30 õpilast, oli tarvilikke masinaid ja vaid töövahendeid vaid 10 õpilase jaoks.⁷⁵ Kehtestatud õppemaks ei võimaldanud uut inventari muretseda, õppemaksu tõsta ei lubanud aga õpilaste vaesus. Elise Baranius, kes asutas 1877. aastal Tartus tütarlastele käsitöökooli ja, põrganud samasugustele takistus-

⁶³ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 3.

⁶⁴ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1248, l. 173.

⁶⁵ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1271, l. 12.

⁶⁶ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1248, l. 12.

⁶⁷ N. Johanson-Pärna Eesti Kirjameeste Seltsile 14. sept. 1882. KM KO f. 149, M 18:15.

⁶⁸ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 289, l. 13.

⁶⁹ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 40.

⁷⁰ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1302, l. 24.

⁷¹ RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1302, l. 24.

⁷² RAKA f. 90, nim. 2, s.-ü. 1248, l. 173.

⁷³ «Valgus» 4. veebr. 1883.

⁷⁴ RAKA, f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 6 ja 40.

⁷⁵ N. Johanson-Pärna M. Veskele 25. okt. 1882. KM KO f. 149, M 5:20.

tele, sulges selle 1883. aastal, kirjutas Liiwimaa Uldkasulikule ja Ökonoomilisele Sotsie-teedile, et juba kooli rajamise eel oli ta täiesti teadlik võimatusest seda ilma avaliku abita ülal pidada.⁷⁶ Pole teada, kas N. Johanson-Pärna nägi kooli asutades ette kõiki selle ülalpidamise raskusi, kuid ilmselt peitus temaski mõttejulgust ja tegutsemistahet, mis oli nii iseloomulik ta vennale Carl Robert Jakobsonile.

Ka N. Johanson-Pärna pöördus abipalvega riigiasutuste ja mitmesuguste organisat-sioonide poole. Kirjas rahvahariduse ministrile (23. jaanuarist 1885) juhtis ta tähelepanu sellele, et Soomes on tehnika- ja käsitöölased rahvakoolid, mille eeskujul on ka tema õppeasutus korraldatud, valitsuse ülalpidamisel, ning palus iga-aastast toetust.⁷⁷ Ta palus rahalist abi ka Eesti Kirjameeste Seltsilt. Vene Tehnika Seltsi Eestimaa osakond pakkus koolile ise toetust, kuid esitas tingimusi, mille vastuvõtmine oleks tähendanud kooli allu-tamist sellele ja tõenäoliselt ka poeglaste tehnikakooliks muutmist. Kartes kaotada võima-lust ise määrata oma kooli iseloomu ja kasvatustöö suunda, lükkas N. Johanson-Pärna seltsi abipakkumise tagasi.⁷⁸

Mõnesugust toetust sai kool rahvalt: seltside pidudel ja koosolekutel korjati kooli heaks annetusi.⁷⁹ Ilmselt toimus 1884. aasta juunis Haapsalus Tallinna tütarlaste käsitöö-kooli heaks isegi laulupidu, millest võttis osa ka «Linnutaja» koor. Kuid juhuslik toetus, olgugi et seda saabus paljudest Eesti paikadest, ei suutnud kooli eelarvet tasakaalus hoida.

Majanduslikest raskustest sугenes perspektiivitustunne, mis kippus varjutama rõõmu hästi edenevast õppetööst. «Uusi õpilasi võin aga ühe aasta peale vastu võtta,» kirjutas N. Johanson-Pärna augustis 1883, «sest kui ma koolile kuskilt poolt abi ei saa, siis pean tulev aasta, kui täieline kursus lõppenud, muutmisi ette võtma.»⁸⁰ Samas märkis kooli asutaja, et õppetöö poolest oli möödunud aasta (s. o. 1882/83. õppeaasta) õige rikas, ja avaldas lootust, et eesti rahvas talle nüüd, «kus töö juba lahkemasti edenema hakkab», appi tõttab, «sest juba hakkab töö ja mure üle ühe inimese jõu käima».

Ebarentaabel erakool viis selle ülalpidaja paljulapselise perekonna äärmisse kit-sikusse. Siiski oli N. Johanson-Pärnal veel 1884. aasta sügisel usku oma kooli tulevikku: «Kui aga see aasta edasi saab, siis ehk paraneb,» kirjutas ta mehele.⁸¹

Järgmise aasta algul L. Suburgile saadetud kirjast selgub, et kool oli antud Rosalie Jakobsoni hoolde, sest asutaja ise oli pikemaks ajaks ära sõitnud. Ometi kinnitas N. Johanson-Pärna samas, et ta tahab vaenlaste kiuste töötada nii kaua, kuni jõud kestab.⁸²

Vastuseks kuuldustele, et Tallinna käsitöökool olevat suletud, teatas N. Johanson-Pärna 1885. aasta märtsis ajalehes, et kool töötab, uusi õpilasi võetakse vastu ja augustis avatakse teine täielik (s. o. 2-aastane) kursus.⁸³ 1885. aasta suvel sõitis ta aga Mustveesse, kus juhatas käsitöökursust kuni septembri lõpuni.⁸⁴ Samal aastal siirdus Jakob Johanson-Pärna Peterburi telegraafiametnikuks õppima (Tallinnas ei õnnestunud tal oma haridusele vastavat tööd leida) ja ka perekonnal tuli talle järele minna.

Nii oli käsitöökooli sulgemine paratamatuseks saanud. Selle ülalpidamine tingimustes, kus riik ja linna omavalitsus ei pidanud naiste kutsehariduse ainelist toetamist veel oma ülesandeks, ei olnud üksikisikule jõukohane. Olulist abi ei osutanud ka eesti rahvusliku lii-kumise aegsed organisatsioonid.

⁷⁶ RAKA f. 1185, s.-ü. 609, l. 22.

⁷⁷ RAKA f. 384, nim. 3, s.-ü. 89, l. 3 ja 4.

⁷⁸ RAKA f. 2657, nim. 1, s.-ü. 1, l. 85 ja 86; N. Johanson-Pärna C. R. Jakobsonile 13. sept. 1881. KM KO f. 47, M 16:33.

⁷⁹ «Eesti Postimees» 31. mail 1884.

⁸⁰ «Sakala» 27. aug. 1883.

⁸¹ N. Johanson-Pärna J. Johanson-Pärnale 7. märtsil 1885. KM KO f. 49, M 11:1.

⁸² N. Johanson-Pärna L. Suburgile 4. veebr. 1885. KM KO f. 122, M 5:11.

⁸³ «Eesti Postimees» 6. märtsil 1885.

⁸⁴ N. Johanson-Pärna J. Johanson-Pärnale 30. sept. 1885. KM KO f. 49, M 11:1.

1885. aasta detsembri keskpaigaks oli osa kooli inventari ilmselt müüdud.⁸⁵ Mõned eesti ajalehed teatasid kooli sulgemisest küll alles 1886. aasta varakevadel,⁸⁶ tegelik õppetöö pidi aga eelmise aasta viimasteks kuudeks lõppenud olema, võimalik, et seda 1885. aasta augustis pärast suvevaheaega enam ei alustatudki. 14. detsembril 1885. aastal teatas N. Johanson-Pärna mehele, et jõuab enne jõule Peterburi.⁸⁷ Ka Jakob Johanson-Pärna kinnitab, et tema abikaasa asus Peterburi 1885. aastal.⁸⁸ Sealgi jäi N. Johanson-Pärna eesti kultuurieluga seotuks. Ta oli mõnda aega Peterburi Eesti Haridusseltsi naiskomitee esinaine ja asus koostama ulatuslikku käsitööõpikut, millest trükis ilmus küll vaid esimene vihik.⁸⁹ Ka pärast oma kooli sulgemist sai N. Johanson-Pärna Eestis korraldatud lühemaajalistel kursustel oma oskusi edasi anda.⁹⁰ Ta suri 1915. aastal Volos-sovos.

*

N. Johanson-Pärna käsitöökool, hilisemate käsitöö- ja kunstkäsitöökoolide eelkäijaid, oli üks väheseid tütarlaste kutsekooli Eestis 1880. aastail. Oma tegutsemise vältel sai ta suurema tähelepanu osaliseks kui ükski teine kutsekool tollal. Põhjus peitub kooli eesmärkides, mida selle asutaja rahvale oma jõulistes kirjutistes ja kõnedes tutvustas. Tänu sellele saigi kool laiemale tuntuseks ja äratas eriti rahvusliku liikumise kodanlik-demokraatliku tiiva pooldajais tähelepanu ning toetust, selle vastastes aga varjamatut vihavaenu. See kõik annab alust pidada teda teatud määral rahvusliku liikumise ürituseks. Erinevalt levinud arusaamast, et tütarlastele piisab õmblemisõskusest ja õmblustöökojas omandatud saksa keelest, mõistis N. Johanson-Pärna tütarlaste hariduse erilist tähtsust.⁹¹ 1880. aastail leidis käsitöö õpetamine poolehoidjaid väga erinevate vaadetega inimeste hulgas. Üldiselt oldi seisukohal, et käsitööoskus võib aidata puudustkannatavatel inimestel (samuti naistel, kes ei abiellu) leida ülalpidamisvõimalusi. Kuid kui tagurused hellitasid lootust, et kodune käsitöö hoiab inimesi eemal ühiskondlikust elust («seltsidest»),⁹² siis progressiivselt meelestatud inimesed, nende seas ka N. Johanson-Pärna, püüdsid käsitöö õpetamiseski leida vahendit inimeste vabastamiseks seisusliku, patriarhaalse elukorralduse piiratusest. N. Johanson-Pärna pidas meetodiliselt antava käsitööõpetuse mõju inimese vaimsele arenemisele suureks. Kaasaegsedki ei näinud selles õppeasutuses ainult tavalist kutsekooli, vaid samaaegselt rahvusliku tütarlastehariduse korraldamise katset. Selles mõttes on iseloomulik ajalehes «Valgus» avaldatud N. Johanson-Pärna koolile pühendatud kirjutise pealkirigi: «Tütarlaste Eesti koolid peavad elule tulema!»⁹³

Vaatamata oma lühiajalisusele ei jäänud N. Johanson-Pärna kooli tegevus naiskäsitöö arengule Eestis siiski täiesti mõjuta. Näiteks asutasid kooli endised õpilased Ida Daniel ja Mathilde Sarow Tartus oma ühise käsitöökooli.⁹⁴ Tõenäoliselt neid pidas N. Johanson-Pärna silmas kirjas oma mehele: «Tartu tehnika kooli juhatajad reisivad maad mööda — Rakveres andnud 2 kontserti, Toilas 2 ja Narvas pidid ka 2 andma...»⁹⁵

⁸⁵ N. Johanson-Pärna J. Johanson-Pärnale 14. det. 1885. KM KO f. 49, M 11:1.

⁸⁶ «Olevik» 24. märtsil 1886; «Tallinna Sõber» 4. aprillil 1886.

⁸⁷ N. Johanson-Pärna J. Johanson-Pärnale 14. det. 1885. KM KO f. 49, M 11:1.

⁸⁸ J. Johanson-Pärna «Eesti biograafilisele leksikonile» 24. jaan. 1927. KM KO f. 194, M 25:7.

⁸⁹ Natalie Johanson-Pärna, Naesterahva käsitöö raamat. Tartu, 1891. 40 lk., illustreeritud.

⁹⁰ «Postimees» 21. juunil 1886.

⁹¹ N. Johanson-Pärna C. R. Jakobsonile 1. aug. 1879. KM KO f. 47, M 16:33.

⁹² Hiljem, 20. sajandi algul, hakkasid paljud tagurlikud haridustegelased taotlema rahvakooli «professionaliseerimist» käsitööõpetuse kaudu, millega püüti tõkestada alama-
test kihtidest noorte pääsu keskhariduse juurde.

⁹³ «Valgus» 24. jaan. 1884.

⁹⁴ «Eesti Postimees» 31. juulil 1885.

⁹⁵ N. Johanson-Pärna J. Johanson-Pärnale 15. juulil 1885. KM KO f. 49, M 11:1.

Kuigi Clauson-Kaasi käsitöösüsteem, millel N. Johanson-Pärna kooli töökorralduses oli tähtis koht, ei pidanud tõenäoliselt oma liiga utilitaarse iseloomu tõttu vastu ajaproovile,⁹⁶ ei olnud N. Johanson-Pärna vaev, eriti naiskäsitöö õpetamisel, maha visatud. Uued töövõtted levisid rahva hulgas ka pärast kooli sulgemist.⁹⁷ Samuti virgutasid N. Johanson-Pärna vaated ja isiklik eeskuju eesti pedagoogilist mõtet ja julgustasid naiste kutsehariduse edendamist.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Toimetusse saabunud
11. IX 1974

V. СИРК

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАТАЛИИ ИОГАНСОН-ПЯРНА В ОБЛАСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме

В 1860—1870-х годах во многих странах Европы возрос интерес к обучению молодежи ремеслам и включению в учебные программы общеобразовательной школы занятий по труду. Эти прогрессивные взгляды через Германию и Финляндию распространялись и в Прибалтийских губерниях царской России, причем важную роль здесь сыграла Германия. В Дании и других североευропейских странах сторонником такого обучения выступал преподаватель А. Клаусон-Каас, который в 1878 году в Тарту руководил шестинедельными курсами рукоделия. На курсах занималось около 60 человек из Эстляндской и Лифляндской губерний. Среди слушательниц была и Наталия Иогансон-Пярна — сестра писателя, публициста и политического деятеля Карла-Роберта Якобсона (1841—1882), представителя демократического крыла эстонского национального движения. После усовершенствования в Финляндии (1879) Н. Иогансон-Пярна открыла в Таллине школу рукоделия для девушек.

Школа Н. Иогансон-Пярна (1880—1885) привлекла к себе внимание современников, она упоминалась и позже в литературе по истории культуры, так как была одной из первых такого профиля не только в Таллине, но и во всей Эстонии.

Однако до сих пор отсутствует подробное, основанное на анализе первоисточников исследование деятельности школы.

Автор статьи ставит своей целью на основе имевшихся в его распоряжении документальных материалов Государственного центрального исторического архива Эстонской ССР, Центрального государственного архива СССР, Литературного музея им. Ф. Р. Крейцвальда АН ЭССР, опубликованных в эстонских и немецких газетах и журналах того времени материалов, информации и научных статей дать возможно полный обзор об основании и деятельности школы Наталии Иогансон-Пярна, при этом дается критический анализ ранее высказанных оценок и мнений.

Наталия Иогансон-Пярна (1843—1915), как и ее брат К.-Р. Якобсон, бывший также известным педагогом и автором школьных учебников, стремилась приблизить женское воспитание к потребностям повседневной жизни. Она резко критиковала обучение девушек в швейных мастерских, где за овладение профессией ученицам приходилось «платить» непосильным трудом, где девушки подвергались опасности онемечивания. В таких мастерских не могло быть и речи о каком-либо общем образовании, индивидуальном подходе к учащимся.

О своем отношении к постановке женского профессионального образования Н. Иогансон-Пярна много писала, распространению ее идей способствовала позднее созданная ею школа. Наталия Иогансон-Пярна под влиянием своего бывшего наставника А. Клаусона-Кааса считала, что обучение труду является необходимым для гармоничного развития молодежи и что поэтому ее школа рукоделия может принести пользу и тем воспитанницам, которые не собираются избрать жизненный путь ремесленника. Автор статьи приходит к выводу, что отношение Н. Иогансон-Пярна к вопросу о женском воспитании очень близко к точке зрения К.-Р. Якобсона, в какой-то мере она ставит вопрос даже шире.

⁹⁶ Е. Н. Янжул, Труд ручной в школах. Энциклопедический словарь. Том XXXIII^a. Издатель: Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. С.-Петербург, 1901, lk. 954.

⁹⁷ L. Suburg, Natalie Johanson-Pärna ja meie Eesti naisterahva käsitööd. «Linda» 1888, nr. 1. lk. 29.

В школе рукоделия Н. Иогансон-Пярна девушки приобретали не только необходимые знания и практические навыки по какому-то определенному ремеслу. В учебную программу входили кройка и шитье, ткань, вышивка, вязание на спицах и крючком, картонажные и переплетные работы, приготовление пищи, изготовление декоративных украшений и предметов бытового назначения из недорогого и легкодоступного материала. Н. Иогансон-Пярна учила своих воспитанниц любить и ценить эстонское народное творчество, пропагандировала местные узоры, горячо рекомендовала девушкам носить народную одежду. Почетное место в учебном плане занимало художественное ремесло. Школу Н. Иогансон-Пярна можно считать предшественницей впоследствии столь популярных в Эстонии женских художественно-промышленных училищ. Для освоения полной учебной программы предусматривалось два года, что учредительница школы, основанной на ее средства, считала очень коротким сроком. Ввиду разных препятствий полный курс обучения прошла только одна группа (1882—1884). Большинство девушек ограничивалось более коротким — шестимесечным или годичным — сроком. Помимо того, желающим предоставлялась возможность брать уроки по одному из нескольких видов рукоделия.

О посещаемости школы точные данные отсутствуют. Число учащихся, очевидно, сильно колебалось. Так, в ноябре 1880 г. было всего 3 воспитанницы, осенью 1881 г. — 17, в начале 1882 г. — 6, к концу того же года — 40, в 1883/84 учебном году — 32 и в феврале 1885 г. — 20 воспитанниц.

В противовес стремлению онемечить молодежь, Н. Иогансон-Пярна развивала у своих воспитанниц любовь и уважение к своему народу, к родной речи, добивалась, чтобы в своем доме они говорили на эстонском языке. Н. Иогансон-Пярна одной из первых выступала за эмансипацию эстонской женщины, целенаправленно ориентировала своих учениц на участие в культурной жизни. Они пели в школьном хоре «Линнутая» (К. Р. Линнутая — псевдоним К.-Р. Якобсона), который выступал в народных костюмах на школьных выставках-распродажах, участвовал в концертах и неоднократно получал признание общественности. Под руководством начальницы школы они готовили театральные постановки.

Несмотря на кратковременность ее существования, школу Н. Иогансон-Пярна следует считать одним из проявлений эстонского национального движения.

Деятельность школы критиковалась сторонниками феодально-сословных порядков в газете «Tallinna Sõber» («Таллинский друг»), они предостерегали, что из школы могут выйти новая Софья Перовская, Вера Засулич или Луиз Мишель, которым не место в христианской семье, участь которых — быть украшением виселицы. Национальная направленность школы привела к обострению взаимоотношений с влиятельными балтийско-немецкими кругами города, сначала относившимися к ней благожелательно.

Наталья Иогансон-Пярна была по существу далека от намерения вести своих девушек на политическую борьбу против существующего общественного строя. Как и ее брат, считала она дом и семью основным делом женщины. Свою цель она видела прежде всего в том, чтобы воспитать для эстонского крестьянина, интеллигента, городского бюргера умственно развитую жену с хорошим вкусом, разбирающуюся в роде занятий мужа и способную быть ему достойной помощницей. Наталья Иогансон-Пярна выдвигала требование о предоставлении женщине больших гражданских прав.

Хотя школа и была подведомственна министерству народного просвещения, субсидии она не получала. Эстонские национальные организации, как, например, Общество эстонских литераторов, не имели возможности оказывать школе материальную помощь. Таким образом, основным источником дохода была плата за обучение. Последняя, как и случайные пожертвования от эстонских обществ и поступления от общественных мероприятий, не покрывала расходов на содержание школы, и в 1885 году она закончила свою деятельность.

Судьба школы Н. Иогансон-Пярна характерна для действовавших в то время школ рукоделия, как видно и на примере училища для девочек Элизы Бараниус, действовавшей в 1877—1883 гг. в Тарту. Государственные учреждения царского правительства, как и местные органы самоуправления, не считали своей обязанностью содержание подобных учебных заведений. За отсутствием материальной поддержки отраслевые училища такого типа очень скоро встречались с быстро растущими материальными трудностями, что в конечном итоге приводило к их закрытию.

Относительно преследуемых школой Иогансон-Пярна целей и осуществляемой ею воспитательной работы в прессе развернулась горячая полемика, немало содействовавшая углублению эстонской педагогической мысли. Увлекал и личный пример Натальи Иогансон-Пярна, смело отстаивавшей свои убеждения. Традиции народного творчества, переданные девушкам в школе, содействовали развитию у них чувства красоты.

V. SIRK

NATALIE JOHANSON-PÄRNA'S TÄTIGKEIT AUF DEM GEBIETE DER BERUFSBILDUNG

Zusammenfassung

In den Jahren 1860—1870 wuchs in vielen europäischen Ländern das Interesse für die gewerbliche Ausbildung der Jugend und für die Aufnahme des Arbeitsunterrichts in den Lehrplan der allgemeinbildenden Schulen. Über Deutschland und Finnland drangen die fortschrittlichen Ideen auch in die Ostseeprovinzen des Russischen Reichs. Eine besondere Rolle in deren Verbreitung fiel Deutschland zu. In Dänemark und den anderen nordeuropäischen Ländern warb für den neuen Gedanken des Arbeitsunterrichts die Fachlehrkraft A. Clauson-Kaas, die im Jahre 1878 in Tartu (Dorpat) einen sechswöchigen Handarbeitskursus leitete. Am Lehrgang beteiligten sich etwa 60 Personen aus Estland und Livland. Unter den Teilnehmerinnen befand sich auch Frau Natalie Johanson-Pärna, die Schwester des Schriftstellers und Publizisten Carl Robert Jakobson (1841—1882) — eines eifrigen Vorkämpfers der demokratischen Richtung der estnischen nationalen Bewegung. Nach ergänzenden Studien in Finnland (1879) gründete N. Johanson-Pärna im Jahre 1880 in Tallinn eine Handarbeitsschule für Mädchen, bekannt unter dem Namen «Schule für den Hausfleiß».

Die Schule (1880—1885) erregte bei den Zeitgenossen begründetes Aufsehen und hat auch später in der estnischen kulturgeschichtlichen Literatur Beachtung gefunden. Sie gehörte nicht nur in Tallinn, sondern auch in ganz Estland zu den Erstlingen ihrer Art.

Doch fehlt bis heute eine detaillierte, auf Urquellen zurückgreifende analytische Prüfung und Bewertung der genannten Lehranstalt. Unter Zugrundelegung des einschlägigen Materials des Staatlichen Historischen Zentralarchivs der Estnischen SSR, des Staatlichen Historischen Zentralarchivs der UdSSR, des Fr.-R.-Kreutzwald-Literaturmuseums der Akademie der Wissenschaften der Estnischen SSR, sowie derzeitiger Veröffentlichungen in estnischen und deutschen Zeitungen und Zeitschriften, einschlägiger Information und thematischer Schriften setzt der vorliegende Artikel sich zum Ziel, eine möglichst vollständige Übersicht über den Werdegang und die Tätigkeit der Handarbeitsschule für Mädchen von N. Johanson-Pärna zu geben, wobei als parallele Aufgabe die Richtigstellung einiger in Umlauf befindlichen irrtümlichen Auffassungen vorgenommen wurde.

Natalie Johanson-Pärna (1843—1915) strebte — ebenso wie ihr Bruder C. R. Jakobson, der auch als Pädagog und Autor von Schulbüchern bekannt war — eine Annäherung der weiblichen Bildung an das tägliche Leben an. Die Handwerkslehre für Mädchen in den Schneiderwerkstätten wurde hierbei einer scharfen Kritik unterzogen, da die Erlernung des Amts dort durch eine niederdrückende Arbeitsbelastung «bezahlt» werden mußte. Auch lag die Gefahr einer Eindeutigung der estnischen Lehrmädchen nahe. In solchen gewerblich ausgerichteten Werkstätten konnte von einer Allgemeinbildung oder einer individuellen pädagogischen Einwirkung auf die Lehrlinge keine Rede sein.

Ihre Ideen über die Regelung der weiblichen Berufsausbildung suchte N. Johanson-Pärna zunächst durch die estnische Presse an die breite Öffentlichkeit heranzutragen, weiterhin aber durch ihre im Jahre 1880 gegründete Schule zu propagieren. Unter dem Einfluß von A. Clauson-Kaas vertrat auch N. Johanson-Pärna die Auffassung, daß Arbeitsunterricht ein wesentlicher Faktor der harmonischen Entwicklung der Jugendlichen ist, der auch für diejenigen Wert hat, die das Handwerk nicht zum Beruf wählen. Der Artikel schließt, daß die Anschauungen von Natalie Johanson-Pärna in der Frage der Frauenerziehung dem Gesichtspunkte von C. R. Jakobson nahe standen und gewissermaßen die diesbezüglichen Auffassungen des Leiters der demokratischen Richtung in der estnischen nationalen Bewegung sinnvoll ergänzten.

In der Handarbeitsschule von N. Johanson-Pärna wurden den künftigen Handwerkern nicht nur notwendige Fachkenntnisse und praktische Handgriffe beigebracht, sondern nach dem System von Clauson-Kaas auch Unterricht in weiblicher Handarbeit erteilt. Das Schulprogramm umfaßte die Schneiderei, die Weberei und Stickerei, das Häkeln und Stricken, die Speisebereitung, Kartonnage- und Buchbinderarbeiten, die Anfertigung von Gebrauchs- und Dekorativgegenständen aus billigem, leicht zu beschaffendem Material. Frau Johanson-Pärna lehrte ihre Zöglinge, die estnische Volkskunst lieben und schätzen, sie propagierte einheimische Volksmuster, empfahl das Tragen nationaler Volkstrachten. Im Lehrplan gehörte dem Kunstgewerbe ein Ehrenplatz. Die Lehranstalt von N. Johanson-Pärna kann als Vorläufer der in Estland später sehr beliebten Kunstgewerbeschulen für Mädchen und Frauen betrachtet werden. Für die Aneignung des Programms waren zwei Jahre vorgesehen, was jedoch von der Gründerin — gleichzeitig auch Trägerin sämtlicher Unterhaltskosten der Schule — als zu knapp bemessen angesehen wurde. Infolge verschiedener Hindernisse konnte jedoch nur eine einzige Gruppe den vollen (2-jährigen) Lehrgang absolvieren (1882—1884). Die Mehrzahl der Schülerinnen beschränkte sich auf eine kürzere Frist von etwa sechs Monaten oder einem Jahr. Außerdem bestand für die

Interessierten die Möglichkeit eines stundenweisen Unterrichts in einem oder mehreren Handarbeitsfächern.

Über die Zahl der Schülerinnen liegen keine exakten Angaben vor. Offensichtlich schwankte diese Zahl recht stark. Im November 1880 waren es bloß 3 Zöglinge, im Herbst 1881 — 17, zu Beginn des Jahres 1882 — 6, zum Schluß des gleichen Jahres — 40, im Schuljahr 1883/84 — 32 und im Februar 1885 — 20 Zöglinge.

Als Gegengewicht der Eindeutschungstendenzen suchte N. Johanson-Pärna ihren Zöglingen Liebe und Achtung zum eigenen Volk beizubringen — mit der Zielsetzung daß die jungen Mädchen in ihrem künftigen Heim die estnische Sprache in Ehren halten und sich in der Familie ihrer bedienen würden. Als eine der ersten Vorkämpferinnen der Emanzipation der estnischen Frau erzog sie ihre Schülerinnen zielbewußt zur Beteiligung am kulturellen Leben. Die Schülerinnen sangen im Chor «Linnutaja» (C. R. Linnutaja — Dichterpseudonym von C. R. Jakobson), der in estnischen Volkstrachten bei den Schulausstellungen-Ausverkäufen auftrat, an verschiedenen Konzertveranstaltungen teilnahm und mehrfach öffentliche Anerkennung erntete. Unter Anleitung ihrer Vorsteherin führten die jungen Mädchen auch Schauspiele auf. Trotz ihrer kurzen Lebensdauer ist die Schule von Natalie Johanson-Pärna als eine wichtige Äußerung der estnischen nationalen Bewegung anzusprechen.

Die Anhänger der feudal-ständischen Lebensordnung quittierten die Tätigkeit der Schule mit scharfen Angriffen in der Zeitung «Tallinna Sõber» («Tallinscher Freund»), wo darauf hingewiesen wurde, daß die Zöglinge der Schule Johanson-Pärna sich zu einer Sophia Perowskaja, Vera Zassulitsch oder Louis Michel entwickeln könnten, die nicht in ein christliches Heim passen, sondern dem Galgen zur Zierde gereichen. Die nationale Ausrichtung der Schule führte zur Verschärfung der Beziehungen zu den tongebenden baldendeutschen Kreisen der Stadt, die der Lehranstalt bisher wohlgesinnt waren.

Eigentlich lag Natalie Johanson-Pärna die Absicht fern, ihre Schülerinnen in den politischen Kampf gegen die gesellschaftliche Ordnung der Epoche zu verwickeln. Ebenso wie C. R. Jakobson, betrachtete sie Heim und Familie als die eigentliche Wirkungssphäre der Frau. Damit waren ihrer Auffassung von der gesellschaftlichen Rolle der Frau ziemlich enge Grenzen gesetzt. Ihr Ziel lag vielmehr darin, dem estnischen Hofbauern, dem Intellektuellen, dem Stadtbürger eine geistig entwickelte, über gediegenen Geschmack verfügende, die Tätigkeit ihres Mannes verstehende und unterstützende Gattin zu erziehen. Den überlebten ständischen und patriarchalen Ansichten setzte N. Johanson-Pärna als Gegengewicht die Forderung größerer Rechte für die Frau entgegen, wobei diese Forderung die Schranken der bürgerlichen Lebensordnung nicht überschritt.

Obwohl die Schule dem Ministerium für Volksaufklärung unterstand, erhielt sie von letzterem keinerlei Subsidien. Auch die estnischen nationalen Organisationen, z. B. die Estnische Literarische Gesellschaft, waren nicht in der Lage, der Schule Zuwendungen zu machen. Die Haupteinnahmequelle bildete somit das Schulgeld. Letzteres, wie auch gelegentliche Spenden von estnischen Vereinen oder Einnahmen aus gesellschaftlichen Veranstaltungen, reichten jedoch zur Bestreitung der Kosten nicht aus, so daß die Schule bereits in 1885 geschlossen werden mußte.

Das Schicksal der Johanson-Pärna-Handarbeitsschule ist auch für die Tätigkeit anderer damals funktionierender Handarbeitsschulen kennzeichnend, so z. B. der aus den Jahren 1877—1883 in Tartu bekannten Gewerblichen Fortbildungsschule für Mädchen des Fräuleins Elise Baranius. Die zaristischen Regierungsstellen wie auch die örtlichen Selbstverwaltungsorgane betrachteten den Unterhalt solcher Lehranstalten als außerhalb ihres Aufgabenkreises stehend. Mangels eines stabilen finanziellen Rückhalts gerieten solche Fachschulen nur zu bald in materielle Schwierigkeiten, was zwangsläufig zu ihrer Schließung führte.

In bezug auf die in der Johanson-Pärna-Schule angestrebten Ziele und die dort geleistete erzieherische Arbeit entstand in der Presse eine heftige Polemik, die zur Klärung und Vertiefung des estnischen pädagogischen Gedankens beitrug. Nicht zu übersehen ist auch das persönliche Beispiel der Gründerin und Leiterin, ihre kämpferische Initiative und das zähe Ausharren auf unsicherem Posten. Trotz ihrer kurzen Lebensdauer zeitigte die Schule nützliche Erfahrungen, die später zweckdienlich verwertet wurden. Die von der Schule ausgegangenen Anregungen — Belebung und Erneuerung der Volkskunst und der traditionellen gewerblichen Fertigkeiten, verbreiteten sich im Volk.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 11. Sept. 1974